

*Anita Łukowiak**

Uniwersytet Zielonogórski

EKONOMIA SPOŁECZNA W WOJEWÓDZTWIE LUBUSKIM. STAN I PERSPEKTYWY ROZWOJU

Ekonomia społeczna w ostatnim czasie stała się ważnym obszarem aktywizacji społecznej osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem. Coraz częściej jest postrzegana jako czynnik gotowości i możliwości przyjmowania odpowiedzialności za własny los, jak również, w perspektywie obywatelskiego zaangażowania, rozumiana jako przyjęcie odpowiedzialności za innych członków społeczności lokalnej.

W ekonomii społecznej ważny jest nie tylko cel gospodarczy, ale właściwie i przede wszystkim jej rola i misja społeczna. Daje ona nie tylko niezależność ekonomiczną i motywację do wzięcia odpowiedzialności za siebie i najbliższe otoczenie, ale również pomaga rozwiązywać problemy społeczne. Może to stać się zatem szansą na ograniczenie bezrobocia i ubóstwa, a co za tym idzie, również przeciwdziałanie zubożeniu społeczeństwa. Ekonomia społeczna staje się więc nie tylko wyzwaniem dla rynku pracy, ale również wyzwaniem dla tworzenia lokalnej przestrzeni do rozwijania zainteresowań i pasji.

Celem artykułu jest przedstawienie aktualnego stanu i perspektyw rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim. W artykule przedstawiam założenia ekonomii społecznej, jej kondycję w świetle dokumentów i badań, jak również charakteryzuję lubuskie podmioty ekonomii społecznej. Na końcu artykułu wskazuję mocne i słabe strony ekonomii społecznej w lubuskim.

Założenia ekonomii społecznej

Czym jest ekonomia społeczna? Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej (KPRES) definiuje ją jako:

sferę aktywności obywatelskiej, która poprzez działalność ekonomiczną i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej oraz rozwojowi lokalnemu (KPRES 2014, s. 14).

* Anita Łukowiak – doktorantka na Wydziale Pedagogiki, Psychologii i Socjologii Uniwersytetu Zielonogórskiego, zainteresowania naukowe: ekonomia społeczna, kapitał społeczny, rewitalizacja społeczna; e-mail: anita.lukowiak@gmail.com.

Zgodnie z założeniami KPRES ekonomia społeczna ma się stać do 2020 r. ważnym czynnikiem wzrostu zatrudnienia, spójności społecznej oraz rozwoju kapitału społecznego, w walce z marginalizacją społeczną i ubóstwem poprzez tworzenie nowych miejsc pracy, zmniejszanie wydatków socjalnych, powstawanie lokalnych i solidnych dostawców usług oraz zwiększenie bazy podatkowej.

W Lubuskiem jednym z ważnych dokumentów w zakresie ekonomii społecznej jest *Lubuski Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2015-2020. Wspólna wizja pozytywnych zmian*. Głównym celem tego dokumentu jest wzrost znaczenia ekonomii społecznej dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa lubuskiego (LPRES 2015, s. 7). Dokument podkreśla również ważną rolę współpracy trójsektorowej, tj. pomiędzy jednostkami samorządowymi, sferą biznesu a organizacjami pozarządowymi, dzięki której może wzrosnąć poziom zatrudnienia i aktywizacja osób wykluczonych.

W sferze ekonomii społecznej funkcjonują podmioty ekonomii społecznej (w skrócie PES) należące do czterech głównych grup:

1) przedsiębiorstwa społeczne – podmioty prowadzące działalność gospodarczą, zarządzane na zasadach demokratycznych, których celem jest integracja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, nierozdzielające zysku ani nadwyżki bilansowej pomiędzy udziałowców,

2) podmioty reintegracyjne – np. Zakłady Aktywności Zawodowej, Warsztaty Terapii Zająciowej, Centra Integracji Społecznej,

3) podmioty działające w sferze pożytku publicznego – prowadzące działalność ekonomiczną i zatrudniające pracowników, ale nie opierają swojej działalności o rynek ekonomiczny,

4) podmioty sfery gospodarczej – utworzone w związku z realizacją celu społecznego lub dla których cel społeczny jest racją bytu działalności komercyjnej (LPRES 2015, s. 8).

Ekonomia społeczna staje się zatem ważnym instrumentem służącym do rozwiązywania problemów społecznych, w tym przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, zatem oprócz stwarzania nowych miejsc pracy pobudza i angażuje do działania lokalną społeczność.

Specyfika regionu

Województwo lubuskie jest jednym z mniejszych województw w Polsce. Według danych Głównego Urzędu Statystycznego z 31 grudnia 2014 r. było drugim najmniejszym województwem pod względem liczby ludności, licząc 1 020 307 mieszkańców (*Powierzchnia i ludność...* 2015, s. 17), co daje ok. 2,6% mieszkańców kraju. Województwo lubuskie od lat cechuje deficyt migracyjny, tj. więcej osób wyjeżdża z niego, niż do niego przyjeżdża. Według GUS w końcu grudnia 2016 r. odsetek zarejestrowanych bezrobotnych wyniósł

32,4 tys., tj. o 1,1% tys. osób (3,7%) więcej w porównaniu z poprzednim miesiącem, jednak o 7,0 tys. osób (17,7%) mniej w stosunku do grudnia 2015 r. Stopa bezrobocia rejestrowanego w końcu grudnia 2016 r. wyniosła 8,7%, tj. o 0,3 p. proc. więcej niż w poprzednim miesiącu, była jednak o 1,8 p. proc. niższa niż w końcu grudnia 2015 r. (*Komunikat...* 2016, s. 6).

Mimo posiadania pracy i stałych dochodów nadal wiele gospodarstw domowych zmagają się z trudnościami finansowymi i nie może zamknąć budżetów domowych. W tym kontekście utrata pracy, bezrobocie, a szczególnie długotrwałe bezrobocie jest podstawowym czynnikiem powodującym wykluczenie społeczne. Stopa bezrobocia w 2016 r. kształtowała się na poziomie 15,8% (kraj – 13,4%) (*Strategia Polityki...* 2014, s. 11).

Janusz Czapiński i Tomasz Panek wskazują, że pod względem jakości życia (biorąc pod uwagę kapitał społeczny, dobrostan psychiczny, fizyczny, społeczny i materialny oraz poziom cywilizacyjny, stres życiowy i patologie) województwo lubuskie zajmuje 11 miejsce w Polsce (Czapiński i Panek (red.) 2015, s. 446). Województwo lubuskie jest jednym z dwóch województw (tym drugim jest woj. małopolskie), w których najwyższy jest odsetek osób zagrożonych wykluczeniem i wykluczonych (Czapiński i Panek (red.) 2015, s. 428).

Lubuska ekonomia społeczna w świetle dokumentów i badań

W ostatnich latach udało się w województwie lubuskim wypracować wiele dokumentów, będących wsparciem dla tutejszego rozwoju przedsiębiorczości i ekonomii społecznej:

1. *Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubuskiego 2014-2020*

Priorytetami polityki społecznej województwa lubuskiego w świetle strategii są:

a) wyrównywanie szans rozwojowych dzieci i młodzieży – wspieranie rodziny w wypełnianiu jej funkcji, w tym szczególnie opiekuńczo-wychowawczej oraz zapewnianie dzieciom i młodzieży z rodzin ubogich pomocy socjalnej, zwiększanie dostępu do różnych form edukacji, dóbr kultury, kultury fizycznej, zapewnianie dzieciom i młodzieży niepełnosprawnej dostępu do edukacji i rehabilitacji oraz promocja zdrowia,

b) zapobieganie wykluczeniu społecznemu osób i rodzin oraz ich integracja ze społeczeństwem – przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób niepełnosprawnych poprzez zatrudnianie i likwidację barier architektonicznych, urbanistycznych i w komunikowaniu się, profilaktyka i rozwiązywanie problemów uzależnień, przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu osób i rodzin z grup szczególnego ryzyka oraz ich integracja ze społeczeństwem,

c) doskonalenie systemu wsparcia społecznego – wspieranie samorządów lokalnych w zapewnieniu usług środowiskowych oraz instytucjonalnych, doskonalenie kompetencji zawodowych służb społecznych,

d) wspieranie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego – rozwijanie współpracy z podmiotami III sektora, promowanie aktywności obywatelskiej, zapobieganie dyskryminacji, ksenofobii, rasizmowi i związanej z nimi nietolerancji (Strategia Polityki... 2014, s. 25).

2. *Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020*

Strategia jest najważniejszym dokumentem samorządu województwa, określającym kierunki rozwoju regionalnego i wskazującym obszary szczególnej interwencji, łącząc w sobie diagnozę stanu regionu, stojące przed nim wyzwania rozwojowe i aspiracje jego mieszkańców. Głównymi priorytetami rozwoju województwa lubuskiego są: a) zwiększenie konkurencyjności i innowacyjności gospodarki; b) poprawa dostępności komunikacyjnej i telekomunikacyjnej w układzie zewnętrznym i wewnętrznym; c) zapewnienie większej spójności społecznej i terytorialnej; d) wzmocnienie szeroko rozumianego zarządzania rozwojem (Strategia Rozwoju... 2012, s. 10).

3. *Regionalny Program Operacyjny – Lubuskie 2020 (RPOL)*

Celem głównym programu jest „długofalowy, inteligentny i zrównoważony rozwój oraz wzrost jakości życia mieszkańców województwa lubuskiego poprzez wykorzystanie i wzmocnienie potencjałów regionu i skoncentrowane niwelowanie barier rozwojowych” (RPOL 2015, s. 6). RPOL 2020 jest narzędziem realizacji polityki spójności w perspektywie finansowej UE na lata 2014-2020.

4. *Lubuski Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2015-2020 – wspólna wizja pozytywnych zmian (LPRES)*

Głównym założeniem dokumentu jest wzrost znaczenia ekonomii społecznej dla rozwoju społeczno-gospodarczego województwa lubuskiego. Zakłada on, że dzięki harmonijnej współpracy między sektorami samorządu, biznesu i organizacji pozarządowej w sposób istotny zwiększą się możliwości zatrudnienia i aktywizacji społecznej dla osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem. Powyższe założenia zrealizowane mają być poprzez cele szczegółowe:

a) zwiększenie świadomości i partycypacji społeczności lokalnych w rozwoju ekonomii społecznej – obejmujące działania promocyjne mające na celu wzrost aktywności obywatelskiej na rzecz społeczności lokalnych, promowanie dobrych praktyk w zakresie ekonomii społecznej, jak również działania edukacyjne na poziomie szkolnym, akademickim oraz w ochotniczych hufcach pracy,

b) zwiększenie udziału podmiotów ekonomii społecznej w realizacji regionalnych i lokalnych polityk publicznych – obejmujące działania związane z promocją zadań publicznych poprzez podmioty zewnętrzne, a w szczególności podmioty ekonomii społecznej, stosowanie klauzul społecznych oraz rozwój usług użyteczności publicznej,

c) wzrost aktywności zawodowej poprzez system integracji, reintegracji zawodowej i społecznej – głównie dzięki wspieraniu rozwoju zatrudnienia oraz przygotowaniu do

aktywności zawodowej, skierowanemu szczególnie do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, które nie mają szans na zatrudnienie,

d) budowa zintegrowanego systemu wsparcia rozwoju ekonomii społecznej – obejmującego stworzenie infrastruktury wsparcia dla ekonomii społecznej i przedsiębiorstw społecznych w województwie lubuskim wraz z zapewnieniem koordynacji działań władz publicznych na rzecz włączenia problematyki ekonomii społecznej do polityk publicznych (LPRES 2015, s. 27-28).

Poza dokumentami wojewódzkimi, na poziomie gmin i powiatów, obowiązują lokalne strategie rozwoju, strategie rozwiązywania problemów społecznych oraz programy rewitalizacji. Zarówno dokumenty wojewódzkie, jak i te lokalne ukierunkowują rozwój społeczno-gospodarczy samorządu oraz wyznaczają punkty odniesienia, do których planują one podążać na swoim terenie, pośród swojej społeczności lokalnej.

Warto w tym miejscu podkreślić również, że zostało przeprowadzonych kilka badań i analiz dotyczących ekonomii społecznej na zlecenie Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Zielonej Górze, przez pracowników Instytutu Socjologii UZ¹. Ważnym dokumentem jest również opracowany zespołowo pod kierunkiem Cezarego Miżejewskiego Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubuskim na lata 2013-2020 (Wieloletni... 2013).

Lubuska współpraca w zakresie ekonomii społecznej to również działania m.in. takich podmiotów, jak:

1. Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej (RKRES), którego założeniem jest wsparcie samorządu województwa i samorządów lokalnych w realizowaniu zadań określonych w Lubuskim Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej oraz Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej. RKRES angażuje się w działania związane z wyznaczaniem wizji i kierunków rozwoju ekonomii społecznej, jak również konsultuje dokumenty strategiczne uwzględniające zagadnienia związane z polityką społeczną oraz kreuje nowe, innowacyjne rozwiązania dotyczące ekonomii społecznej (RKRES 2016).

2. Rada Programowa Partnerstwa na rzecz Ekonomii Społecznej funkcjonująca przy Wojewódzkim Urzędzie Pracy. Jej działania skupiają się w szczególności na wsparciu i promocji działalności ekonomii społecznej województwa lubuskiego, rozumianej jako ochrona i rozwój istniejących miejsc pracy. Zakres współpracy partnerskiej obejmuje: wymianę informacji na temat bieżącej działalności w zakresie ekonomii społecznej, promocję i wsparcie rozwoju ekonomii społecznej zgodnie z potrzebami rynku pracy, wspieranie działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej skierowanych do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

¹ M.in. przez: J. Frątczak-Müller (2013 i 2016), J. Frątczak-Müller i M. Kwiatkowskiego (2012 i 2015), D. Bazuń i M. Kwiatkowskiego (2015), M. Kwiatkowskiego (2016).

Podmioty ekonomii społecznej

W ostatnich latach ekonomia społeczna w województwie lubuskim stała się narzędziem służącym do aktywizacji społeczności lokalnych oraz walki z wykluczeniem społecznym. Pozwoliła na wykorzystanie potencjału tkwiącego w ludziach i społeczności lokalnej, m.in. poprzez animację, zaangażowała społeczność do wspólnego dobra i współodpowiedzialności, tworząc sieci lokalnych powiązań i partnerstw. Rozwinęły się również postawy społeczne i partycypacja obywatelska. Jednocześnie ekonomia wyrwała z pasywności, bierności i apatii osoby wykluczone, jednocześnie pozwalając ludziom uwierzyć w swoje siły, ale i samego siebie. Ekonomia społeczna, a co za tym idzie, przedsiębiorczość społeczna, stała się instrumentem służącym do rozwiązywania wielu problemów społecznych, jak również zmieniła nastawienie do własnych problemów jednostki. Pokazała też, jak ważna jest współpraca, odpowiedzialność i solidarność międzyludzka.

W województwie lubuskim podjęto już wiele inicjatyw związanych „z budowaniem odpowiednich warunków do jej rozwoju, zarówno na poziomie promocji idei przedsiębiorczości społecznej, jak i wsparcia dla podmiotów gospodarki społecznej” (Frątczak-Müller 2016, s. 3). Powstały i wciąż powstają nowe podmioty społeczne, zwłaszcza spółdzielnie socjalne, centra integracji społecznej oraz organizacje pozarządowe, a pod koniec 2016 r. utworzony został pierwszy w województwie zakład aktywności zawodowej.

1. Organizacje pozarządowe (NGO) – są podmiotami niezależnymi od administracji publicznej, działającymi na rzecz wybranego interesu i nie działającymi w celu osiągnięcia zysku. Organizacją pozarządową mogą być zarówno te organizacje, które mają osobowość prawną (np. fundacje, stowarzyszenia), ale również jednostki, które tej osobowości nie mają (np. stowarzyszenia zwykłe, koła gospodyń wiejskich). Ponadto fundacje i stowarzyszenia zawierające wpis KRS mogą stanowić formę przedsiębiorstw społecznych i prowadzić działalność gospodarczą, a tym samym tworzyć miejsca pracy.

W województwie lubuskim pod koniec 2015 r. zarejestrowanych było 3412 fundacji i stowarzyszeń, co stanowiło około 3% całego polskiego sektora. Biorąc pod uwagę liczbę mieszkańców w regionie, oznacza to 33 organizacje na 10 tys. mieszkańców.

Głównymi obszarami działań lubuskich NGO są przede wszystkim: sport, turystyka, rekreacja (40%), kultura i sztuka (14%), edukacja i wychowanie (11%), ochrona zdrowia (8%), pomoc społeczna i usługi socjalne (5%), rozwój lokalny w wymiarze społecznym i ekonomicznym (5%) (*9 faktów o NGO...* 2016).

Działalność i funkcjonowanie organizacji pozarządowych regulowane jest wieloma przepisami, jednak głównym aktem prawnym jest Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. z 8.11.2016 r. poz. 1817).

2. Centra Integracji Społecznej (CIS)² – to jedna z form prowadzenia podmiotu integracyjnego, utworzonego przez jednostkę samorządu terytorialnego lub organizację pozarządową. Głównym celem działalności jest reintegracja społeczno-zawodowa, realizowana poprzez:

- kształcenie umiejętności pozwalających na pełnienie ról społecznych i osiąganie pozycji społecznych dostępnych osobom niepodlegającym wykluczeniu społecznemu,
- nabywanie umiejętności zawodowych oraz przyuczenie do zawodu, przekwalifikowanie lub podwyższanie kwalifikacji zawodowych,
- naukę planowania życia i zaspokajania potrzeb własnym staraniem, zwłaszcza przez możliwość osiągnięcia własnych dochodów przez zatrudnienie lub działalność gospodarczą,
- uczenie umiejętności racjonalnego gospodarowania posiadanymi środkami pieniężnymi.

Pierwszym Centrum Integracji Społecznej zarejestrowanym w województwie lubuskim było Centrum prowadzone przez Stowarzyszenie Pracowników Służb Społecznych Krąg w Gorzowie Wlkp. (data zarejestrowania: 23.09.2004 r. – istnieje do dziś), ostatnio zaś zarejestrowanym jest CIS prowadzony przez Wielobranżową Spółdzielnię Socjalną WINDA-2 z Lutola Mokrego (okres finansowania 30.06.2016-29.06.2021).

W województwie lubuskim zarejestrowanych jest 21 CIS-ów (*Centra Integracji Społecznej* 2017), w których jest 975 uczestników. Główną działalnością centrów są usługi: gastronomiczna i cateringowa; komunalne m.in. utrzymanie czystości, prace porządkowe, utrzymanie cmentarzy; pielęgnacja m.in. terenów zielonych i leśnych, ogrodnicza, konserwacji zieleni, rekultywacji; gospodarcza, w tym m.in. rękodzielnictwo, szwalnictwo; usługi społeczne, m.in. pomoc społeczna, działalność na rzecz osób w wieku emerytalnym; usługi opiekuńcze, opieka nad dziećmi oraz osobami starszymi i chorymi; szkoleniowa; ogólnobudowlana, remontowa, budowlana, wykończeniowa.

3. Kluby Integracji Społecznej (KIS) – są podmiotami, których celem jest udzielenie pomocy osobom oraz ich rodzinom w odbudowywaniu i podtrzymywaniu umiejętności uczestnictwa w życiu społeczności lokalnej, w powrocie do pełnienia ról społecznych oraz w podniesieniu kwalifikacji zawodowych, jako wartości na rynku pracy. KIS działa na rzecz integrowania się osób o podobnych trudnościach i problemach życiowych, pomaga organizować się ludziom w grupy, podejmować wspólne inicjatywy i przedsięwzięcia, podejmując kompleksowe działania zmierzające do zapewnienia osobom zagrożonym wykluczeniem społecznym pomocy w uzyskaniu bezpieczeństwa socjalnego, aktywizacji zawodowej i rozwoju osobistym.

² Działalność CIS reguluje Ustawa z 13.06.2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. Nr 122, poz. 1143 ze zm.).

W województwie lubuskim zarejestrowanych zostało 19 Klubów Integracji Społecznej (*Kluby Integracji Społecznej* 2017), z czego jeden został wykreślony w 2014 r. z uwagi na koniec finansowania projektowego. Pierwszym KIS zarejestrowanym w województwie lubuskim jest Klub prowadzony przez Miasto Słubice – Ośrodek Pomocy Społecznej (1.01.2005). We wrześniu 2016 r. Związek Lubuskich Organizacji Pozarządowych w Zielonej Górze utworzył dziewięć klubów na terenie województwa lubuskiego.

Działalność Klubów Integracji Społecznej najczęściej obejmuje szkolenia i warsztaty podnoszące kwalifikacje, grupy wsparcia, jak również poradnictwo z zakresu informacji zawodowej, prawnej i psychologicznej. KIS może prowadzić gmina lub organizacja pozarządowa, prowadząca reintegrację zawodową i społeczną dla osób, o których mowa w art. 1 Ustawy z dnia 13.06.2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. Nr 122, poz. 1143 ze zm.).

4. Spółdzielnie Socjalne – są szczególnym rodzajem przedsiębiorstw społecznych, ich celem jest nie tylko prowadzenie działalności gospodarczej, ale także działalność na rzecz: a) społecznej reintegracji członków spółdzielni, przez co należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie umiejętności uczestniczenia w życiu społeczności lokalnej i pełnienia ról społecznych w miejscu pracy, zamieszkania lub pobytu; b) zawodowej reintegracji członków spółdzielni, przez co należy rozumieć działania mające na celu odbudowanie i podtrzymanie zdolności do samodzielnego świadczenia pracy na rynku pracy.

Główną zasadą ich działalności jest wypełnianie warunku osobistego świadczenia pracy przez ich członków.

Ogólnopolski Związek Rewizyjny Spółdzielni Socjalnych ma zgłoszonych 51 spółdzielni socjalnych z terenu województwa lubuskiego. W 2005 r. zarejestrowano pierwszą w województwie spółdzielnię. Jest nią istniejąca do dzisiaj Żarska Spółdzielnia Socjalna.

W województwie lubuskim głównymi obszarami działalności spółdzielni socjalnych jest działalność: a) usługowa związana m.in. z opieką nad osobami starszymi, usługami porządkowymi i pracami ogólnobudowlanymi, projektowaniem i wydrukiem ulotek itp.; b) usługowa związana z żywnością – m.in. catering, posiłki w szkołach, imprezy okolicznościowe itp.; c) usługowa związana z utrzymaniem porządku w budynkach i zagospodarowaniem terenów zieleni – sprzątanie pomieszczeń zakładowych i mieszkalnych, pielęgnacja terenów zielonych, w tym parków i cmentarzy itp.

Spółdzielnię socjalną mogą założyć: osoby bezrobotne³, a także osoby, bezdomne, realizujące indywidualny program wychodzenia z bezdomności; uzależnione od alkoholu, po zakończeniu programu psychoterapii w zakładzie leczenia odwykowego; uzależnione od narkotyków lub innych środków odurzających, po zakończeniu pro-

³ W rozumieniu art. 2 ust. 1 pkt 2 Ustawy z 20.04.2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. Nr 99, poz. 1001, ze zm.).

gramu terapeutycznego w zakładzie opieki zdrowotnej; chore psychicznie, zwalniane z zakładów karnych; uchodźcy realizujący indywidualny program integracji⁴ oraz osoby niepełnosprawne⁵.

5. Zakład Aktywizacji Zawodowej (ZAZ)⁶ – jest rozwiązaniem dostępnym tylko dla organizacji pracujących z osobami niepełnosprawnymi, w szczególności osobami z orzeczonym znacznym stopniem niepełnosprawności. ZAZ nie ma osobowości prawnej, jego status nadaje wojewoda. Celem jego działania jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych. Oprócz tego zakład prowadzi działalność gospodarczą, dochody zaś z tej działalności oraz zwolnienia podatkowe są w całości przeznaczone na zakładowy fundusz aktywności, m.in.: dodatkowe oprzyrządowanie stanowisk pracy, wspomagające samodzielne funkcjonowanie osób niepełnosprawnych w zakładzie, poprawa warunków pracy, szkolenia, rekreacja i uczestnictwo w życiu kulturalnym.

30 listopada 2016 r. wojewoda lubuski wydał decyzję przyznającą status zakładu aktywności zawodowej dla jednostki organizacyjnej działającej pod nazwą Szprotawski Zakład Aktywności Zawodowej w Szprotawie. ZAZ prowadzony jest w formie samorządowego zakładu budżetowego, a jego organizatorem jest Gmina Szprotawa. Do głównych jego zadań należy organizacja miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych zgodnie z możliwościami i zainteresowaniami, przyuczanie ich do wykonywania zawodu, opracowywanie oraz realizacja indywidualnych programów rehabilitacji zawodowej i społecznej, kształtowanie właściwych zachowań społecznych i przygotowywanie do samodzielnego funkcjonowania pracowników niepełnosprawnych w miejscu pracy i środowisku oraz wspieranie pracowników w poszukiwaniu odpowiedniego miejsca pracy poza ZAZ. Głównym przedmiotem działalności są świadczenie usług przygotowania posiłków i cateringu, usługi pralnicze czy drobne prace zlecone (*Pierwszy zakład... 2016*).

W połowie 2017 r. Fundacja Stephanus ze Szczecina planuje utworzyć drugi Zakład w województwie lubuskim – w Kamieniu Wielkim. W ramach podstawowej działalności planowane jest świadczenie usług pralniczych.

6. Warsztat Terapii Zajęciowej (WTZ)⁷. W województwie lubuskim jest 19 WTZ. Ich celem jest rehabilitacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych, niezdolnych do podjęcia pracy, a także rozwijanie i/lub przywracanie umiejętności zawodowych,

⁴ Osoby o których mowa w art. 1 ust. 2 pkt 1-4, 6 i 7 Ustawy z 13.06.2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. Nr 122, poz. 1143 ze zm.).

⁵ W rozumieniu Ustawy z 2.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. Nr 123, poz. 776 ze zm.).

⁶ Podstawą prawną funkcjonowania Zakładu Aktywizacji Zawodowej jest Ustawa z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. Nr 123, poz. 776 ze zm.).

⁷ Funkcjonowanie WTZ reguluje Ustawa z 27.08.1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. z 2008 r., Nr 14, poz. 92, z późn. zm.) oraz

niezbędnych do podjęcia zatrudnienia. Zajęcia w warsztacie prowadzone są zgodnie z indywidualnym programem rehabilitacji i terapii, w odpowiednich sekcjach, np. muzyczna, kulinarna, krawiecka, stolarska. Działalność warsztatu jest działalnością o charakterze niezarobkowym, placówka finansowana jest ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

System wsparcia ekonomii społecznej

1. Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej (OWES) – podstawową instytucją wsparcia przedsiębiorstw społecznych w Polsce są Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej. W ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Działanie 7.2. Przeciwdziałanie wykluczeniu i wzmacnianie sektora ekonomii społecznej, Poddziałanie 7.2.2. Wsparcie ekonomii społecznej w roku 2013, powstały dwa OWES – w Gorzowie Wlkp. i Zielonej Górze. Do głównych ich zadań należały wspieranie działalności podmiotów ekonomii społecznej oraz osób fizycznych zainteresowanych założeniem przedsiębiorstw społecznych, poprzez udzielanie pomocy w zakresie animacji, doradztwa, usług specjalistycznych, szkoleń oraz informacji i promocji przedsiębiorczości społecznej w regionie. Ośrodki funkcjonowały w latach 2013-2015, a ich rezultatami były zawiązane partnerstwa na rzecz ekonomii społecznej w 12 powiatach województwa lubuskiego.

W ramach Poddziałania 7.6.1. Wsparcie rozwoju ES poprzez działania ośrodków wsparcia ekonomii społecznej Regionalnego Programu Operacyjnego Lubuskie 2020 w województwie lubuskim w 2016 r. powstały dwa akredytowane ośrodki. Pierwszy z nich to Lubuski Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej w Gorzowie Wlkp., utworzony przez Lubuskie Stowarzyszenie Rozwoju Regionalnego Rozwój w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Pracowników Służb Społecznych Krąg oraz Stowarzyszeniem Wspierania Małej Przedsiębiorczości.

OWES lubuski jest drugim ośrodkiem, utworzonym przez Fundację na rzecz Collegium Polonicum ze Słubic w partnerstwie z Wojewódzkim Urzędem Pracy w Zielonej Górze oraz Fundacją Rozwoju Demokracji Lokalnej Ośrodkiem Regionalnym w Zielonej Górze. Główne zadania ośrodków to kompleksowe wsparcie w zakresie zakładania przedsiębiorstw społecznych i późniejszego rozwijania ich działalności, a także wzmacniania znaczenia lubuskich podmiotów ekonomii społecznej w lokalnym środowisku, poprzez tworzenie klimatu przyjaznego rozwojowi ekonomii społecznej. Pomimo że oba ośrodki znajdują się na terenie województwa lubuskiego, ich działania są niezależne od siebie.

2. Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej (ROPS) – jest koordynatorem Lubuskiego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2015-2020 – wspólna wizja pozytyw-

Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z 25.03.2004 r. w sprawie warsztatów terapii zajęciowej (Dz.U. Nr 63, poz. 587).

nych zmian oraz podejmuje działania na rzecz wspierania rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim, monitoruje stan ekonomii społecznej w regionie, a także wspiera innowacyjne rozwiązania usprawniających działanie sektora ekonomii społecznej.

3. Powiatowe Urzędy Pracy (PUP) – są bardzo istotnym partnerem w zintegrowanym systemie wsparcia na rzecz: rozwoju ekonomii społecznej, przeciwdziałania bezrobociu oraz wykorzystania możliwości dotowania zakładania spółdzielni socjalnych, poprzez to przeciwdziałają wykluczeniu społecznemu w województwie.

4. Urząd Marszałkowski Województwa Lubuskiego – z uwagi na dofinansowanie projektów z zakresu ekonomii społecznej istotną rolę odgrywa Departament Europejskiego Funduszu Społecznego Urzędu Marszałkowskiego. Jest on ważną instytucją m.in. do tworzenia i wsparcia nowych podmiotów ekonomii społecznej i funkcjonowania OWES-ów.

5. Inne działania wspierające:

a) Żary 2020 – innowacyjny system wsparcia ekonomii społecznej (4 edycje) – projekt realizowany był przez Gminę Żary w partnerstwie z Fundacją „Przedsiębiorczość” w Żarach. Głównym jego celem była promocja idei spółdzielczości socjalnej, poprzez prowadzenie działań w zakresie reintegracji społecznej i zawodowej oraz wspieranie powstających spółdzielni socjalnych, jako inicjatyw zmierzających do tworzenia nowych miejsc pracy.

b) Lubuskie Inkubatory Inicjatyw Ekonomii Społecznej (2014-2015) – projekt realizowany był przez Związek Młodzieży Wiejskiej. Oferowana była pomoc w zakresie doradztwa, szkoleń, środków finansowych na założenie i/lub przystąpienie do spółdzielni socjalnej oraz wsparcie pomostowe dla 35 osób w wieku do 30 lat, z miejscowości do 25 tys. mieszkańców, tworzących spółdzielnię. Rezultatem było powstanie kilku spółdzielni socjalnych.

Mocne i słabe strony dotyczące rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim

Ekonomia społeczna jest w dużej mierze oparta na programach aktywizujących i instrumentach angażujących różnorodne grupy, jednak nie rozwiązuje wszystkich problemów polityki społecznej. Analiza mocnych i słabych stron lubuskiej ekonomii społecznej rozpatrywana została w odniesieniu do sytuacji rynkowej i konkurencji na niej, lokalnej pozycji ekonomicznej i politycznej, jak również umiejętności miękkich.

1. Mocne strony rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim

- powstała usystematyzowana wiedza w zakresie ekonomii społecznej,
- wypracowane zostały dokumenty strategiczne na poziomie województwa, powiatów i gmin (m.in. strategie, programy),

- podjęto działania z zakresu aktywizacji zawodowej i społecznej osób wykluczonych,
 - zawiązano partnerstwa na rzecz ekonomii społecznej (m.in. dzięki projektowi Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej 2013-2015),
 - utworzono system wsparcia ekonomii społecznej (m.in. OWES, ROPS, PUP),
 - wyedukowano animatorów i liderów ekonomii społecznej,
 - utworzono kapitał na założenie i rozwój PES, w tym niskie oprocentowane pożyczki,
 - stworzono możliwość korzystania z projektów unijnych i bezzwrotnych dotacji inwestycyjnych dedykowanych dla ekonomii społecznej,
 - powstały elastyczne i wyspecjalizowane PES, mające szansę na konkurowanie na rynku,
 - powstał katalog dobrych i sprawdzonych praktyk ekonomii społecznej.
2. Słabe strony rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim
- niski poziom współpracy międzysektorowej, głównie z uwagi na brak zaufania do PES, oraz obawy co do ich rzetelności i jakości wykonania zleceń,
 - słaba współpraca pomiędzy dwoma działającymi w województwie OWES-ami,
 - tworzenie PES wyłącznie z uwagi na zapewnioną dotację czy świadczenia pomostowe, a co za tym idzie – możliwość zadłużenia się i brak trwałości funkcjonowania podmiotu,
 - wewnętrzne konflikty w podmiotach, w tym m.in. brak właściwego przygotowania do zarządzania czy brak przedsiębiorczości oraz współodpowiedzialności członków podmiotów,
 - niestosowanie klauzul społecznych przez instytucje i przedsiębiorców.

Podsumowanie

Celem artykułu było pokazanie stanu i perspektyw rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim. Na podstawie pozyskanych informacji można stwierdzić, że ekonomia społeczna stała się sektorem gospodarki, w którym następuje zjawisko łączenia działalności gospodarczej z misją społeczną, celem jest ograniczenie marginalizacji i wykluczenia społecznego oraz aktywizacja i integracja społeczna. Jednak pomimo kilkuletniej edukacji społeczeństwa oraz wielu dostępnych narzędzi rozwoju wciąż ekonomia społeczna budzi wiele kontrowersji. Mimo że w województwie lubuskim rozwija się ona dobrze, to nadal jej kondycja pozostawia wiele do życzenia. Oczywiście, znajdziemy kilka przykładów dobrych praktyk, jak np. działalność takich podmiotów jak Lutolska Spółdzielnia Socjalna Winda czy Centrum Integracji Społecznej Stowarzyszenia Służb Społecznych Krąg, jednak mimo wielkiego wsparcia zarówno merytorycznego, jak i finansowego wciąż tworzenie podmiotów ekonomii społecznej nie cieszy się dużym zainteresowaniem. Być może potrzebna jest, mimo wszystko, celo-

wa edukacja na rzecz ekonomii społecznej z zakresu wykorzystania narzędzi ekonomii społecznej oraz realne wsparcie istniejących podmiotów, w momencie bowiem kiedy kończy się dotacja, zaczynają one mieć problemy, które niekiedy je przerastają. Być może większe zaangażowanie Ośrodków Wsparcia Ekonomii stanowiłoby zachętę do tworzenia nowych podmiotów ekonomii społecznej oraz tworzenia ich sieci. Nie we wszystkich lokalnych dokumentach strategicznych tworzonych przez miasta i gminy uwzględnia się ekonomię społeczną, często też unika się stosowania klauzul społecznych, które mogłyby być dużym wsparciem dla PES.

Stworzenie instytucji podmiotowych ekonomii społecznej oraz jej rozwój będzie trwał prawdopodobnie wiele lat, a do tego będzie potrzebna jeszcze zmiana świadomościowa społeczeństwa. Wciąż bowiem brakuje sprawnego systemu wsparcia społecznego, co wiąże się z sieciowaniem i platformą współpracy trójsektorowej. Należy podkreślić, że wiele środowisk, głównie organizacji pozarządowych, ekonomię społeczną często gloryfikuje, bez ukazywania jej słabych stron, a przecież diagnoza i analiza ryzyka stanowi bardzo ważny czynnik w prowadzeniu biznesu.

Ekonomia społeczna w Lubuskim ma szansę na dalszy i owocny rozwój, jednak pod warunkiem wzmocnienia wskazanych powyżej aspektów oraz trwałej współpracy wielosektorowej.

Bibliografia

- 9 faktów o NGO w województwie lubuskim (2016), fakty.ngo.pl/wiadomosc/1989766.html [dostęp: 30.12.2016].
- Bazuń D., Kwiatkowski M. (2015), *Lubuskie sieci inkluzji. Tożsamość regionalna – kapitał społeczny – aktywna integracja*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Centra Integracji Społecznej*, www.lubuskie.uw.gov.pl/polityka_spoleczna/centra_integracji_spolecznej.html [dostęp: 10.01.2017].
- Czapiński J., Panek T. (red.) (2015), *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa.
- Frątczak-Müller J. (2013), *Sektor gospodarki społecznej w województwie lubuskim. Stan i perspektywy rozwoju*, „Rocznik Lubuski” t. 39, cz. 1, s. 155-169.
- Frątczak-Müller J. (2016), *Certyfikacja PES – raport z badań maj-czerwiec 2016*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Zielona Góra.
- Frątczak-Müller J., Kwiatkowski M. (2012), *Stan i perspektywy lubuskiej ekonomii społecznej. Analiza sytuacji podmiotów ekonomii społecznej oraz współpracy międzysektorowej w zakresie rozwiązywania problemów społecznych w województwie lubuskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Zielona Góra.
- Frątczak-Müller J., Kwiatkowski M. (2015), *Programowanie Lubuskiej Ekonomii Społecznej. Analiza dokumentów strategicznych jednostek samorządu terytorialnego w zakresie rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Zielona Góra.

- Kluby Integracji Społecznej*, http://www.lubuskie.uw.gov.pl/polityka_spoeczna/Kluby_integracji_spoecznej.html [dostęp: 10.01.2017].
- Komunikat o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubuskiego w grudniu 2016 r.*, Urząd Statystyczny w Zielonej Górze (14.02.2017).
- Kwiatkowski M. (2016), *Informator ścieżki reintegracji społeczno-zawodowej w województwie lubuskim*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Zielona Góra.
- Pierwszy zakład aktywności zawodowej w województwie lubuskim otwarty* (2016), www.lubuskie.uw.gov.pl/polityka_spoeczna/aktualnosci_polityka_spoeczna/Pierwszy_zaklad_aktynnosci_zawodowej_w_wojewodztwie_lubuskim_otwarty/idn:16441.html [dostęp: 10.01.2017].
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym w 2015 r.* (2015), Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Dokumenty strategiczne i akty formalno-prawne

- KPRES – Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej, „Monitor Polski” 2014, poz. 811.
- LPRES – Lubuski Program Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2015-2020. Wspólna wizja pozytywnych zmian, uchwała nr 28/302/15 Zarządu Województwa Lubuskiego z 7.04.2015 r.
- RKRES – Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej, <http://www.es.lubuskie.pl/pl/Dzialy/Lubuska-wspolpraca/Regionalny-Komitet-Rozwoju-Ekonomii-Spoecznej/Struktura> [dostęp: 30.12.2016].
- Rozporządzenie Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej w sprawie warsztatów terapii zajęciowej (Dz.U. Nr 63, poz. 587).
- RPOL – Regionalny Program Operacyjny – Lubuskie 2020 (2015).
- Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubuskiego 2014-2020 (2014).
- Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2020 (2012), Zielona Góra.
- Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U., poz. 1817).
- Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz.U. Nr 99, poz. 1001 ze zm.).
- Ustawa o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz.U. Nr 123, poz. 776 ze zm.).
- Ustawa o zatrudnieniu socjalnym (Dz.U. Nr 122, poz. 1143 ze zm.).
- Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubuskim na lata 2013-2020 (2013), Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Zielona Góra.

Ekonomia społeczna w województwie lubuskim. Stan i perspektywy rozwoju

Streszczenie: Tekst prezentuje cele i zadania ekonomii społecznej oraz zawiera analizę jej założeń. Przedstawiono aktualny stan i perspektywy rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubuskim. Materiałem empirycznym były dokumenty lokalne i regionalne odnoszące się do tej formy przedsiębiorczości. Zwrócono uwagę na szanse i możliwości

rozwoju tego sektora w województwie lubuskim, pokazano także bariery utrudniające tworzenie nowych miejsc pracy w ramach przedsiębiorczości społecznej. W opracowaniu scharakteryzowano również typy podmiotów ekonomii społecznej, zwracając uwagę na ich specyfikę i rodzaj działalności. Opisano także instytucje wsparcia ekonomii społecznej w województwie. Zwrócono uwagę na to, że udany rozwój przedsiębiorczości społecznej w Lubuskim będzie możliwy wówczas, gdy uda się wypracować rozbudowane sieci współpracy wielosektorowej.

Słowa kluczowe: ekonomia społeczna, podmioty ekonomii społecznej, wykluczenie społeczne, inkluzja społeczna, spółdzielnie, przedsiębiorczość

Social economy in the Lubuskie voivodeship. State and prospects for development

Abstract: The text presents the aims and tasks of the social economy and includes analysis of its assumptions. It also presents the current status and perspectives of the development of the social economy in the Lubuskie voivodeship. Empirical material was local and regional documents related to this form of entrepreneurship. Attention was paid to the prospects and opportunities for development of this sector in the Lubuskie voivodeship, and barriers to the creation of new jobs within social entrepreneurship were also shown. The types of social economy entities were also characterized in the study, paying attention to their specificity and type of activity. The organisations of social economy support in the voivodship are also described. It was pointed out that a successful development of social entrepreneurships in Lubuskie would be possible if the elaborated multisectoral networks could be developed.

Keywords: social economy, social economy entities, social exclusion, social inclusion, cooperatives, entrepreneurship